

Kulturhistorisk rapport

Udgravning ved Ulsted, Aalborg Kommune

Udgravning af langhus fra yngre bronzealder
og grubehuse fra yngre germansk jernalder.

J.nr. ÅHM 6476

Udgravning januar 2015.

Ved Museumsinspektør Lone Andersen

Kulturhistoriske rapporter ved Nordjyllands Historiske Museum #34

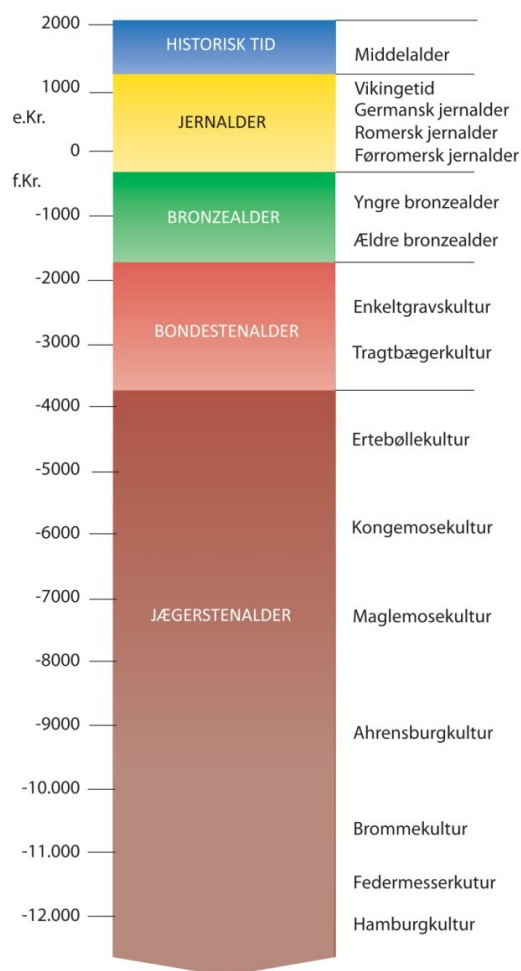
Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Undersøgelsens baggrund	2
Lokalområdet i oldtiden	4
Undersøgelsens resultater	5
Sammenfatning og perspektivering	9
Hvis du vil vide mere	10

Indledning

Arealerne der omfattes af de store littorinaflader, hvorigennem Geråen har sit gennemløb, har været befolket lige siden stenalderen. Vi kender således i dag en bred vifte af fortidsminder i engområderne syd for Dronninglund. Nogle er endnu synlige og andre findes under mulden, men er igennem tiden blevet observeret og registreret. Det drejer sig hovedsageligt om adskillige registreringer af den ældre stenalders ertebølle-fangstpladser. De ligger som perler på en snor og følger datidens kystlinje, vidnende om jæger/samlersamfundets foretrukne opholdssteder. Bebyggelser fra de senere perioder af oldtiden, nemlig bondestenalderen og bronzealderen er ligeledes dokumenteret i området i form af ardspej. Det er sporene efter den ældste, primitive plov, de første bønder forarbejdede agerjorden med. Sporene ses som fine net, af mørkefarvede, smalle furer på kryds og tværs i undergrundssandet. Også spor af agerbrug i endnu senere dele af oldtiden, nemlig den ældre jernalder er dokumenteret ved overflyvning af landet i 1954. Således er der lige syd for gården Gettrup iagttaget et areal med marksystemer fra ældre jernalder. Mellem gården Gettrup og naboejendommen Rottrup blev der desuden i 1963 indbragt to bronzesmykker fra Vikingetiden til Aalborg Historiske Museum. Fundomstændighederne synes ikke beskrevet. Antallet af bopladsfund i området er imidlertid forbausende få. De findes, men sporene efter bopladserne kan være svære at finde. Sporene efter huse og dagligdagsaktiviteter skal søges under mulden. Hvert nyt bopladsfund føjer derfor nye detaljer til vor viden om de tidlige beboeres hjem og dagligdag.

I forbindelse med et større staldbyggeri ved gården Gettrup lidt nord for Ulsted, fremkom netop bebyggelsesspor fra to perioder af oldtiden, nemlig den sene del af bronzealderen samt fra yngre jernalder. I denne rapport skal de vigtigste resultater fra undersøgelsen præsenteres.

Undersøgelsens baggrund

I januar 2015 blev Nordjyllands Historiske Museum anmodet om en udtalelse vedrørende eventuelle arkæologiske interesser i et kommende byggefelt ved ejendommen Gettrup, hvor der skulle opføres et større staldbyggeri. Inden for selve byggearealet fandtes ingen registreringer af fortidsminder eller tidligere arkæologiske fund. Arealets beliggende på de flade, veldrænede arealer ikke langt fra Geråen lod dog formode, at her var en vis sandsynlighed for at påtræffe fund af væsentlig arkæologisk interesse. Museet anbefalede derfor, at der forud for anlægsarbejdet blev foretaget en arkæologisk forundersøgelse. En sådan forundersøgelse foregår ved, at der med gravemaskine anlægges en serie af søgegrøfter med jævne mellemrum hen over arealet. Gravemaskinen fjerner kun lige mulden, og i råjorden umiddelbart under muldlaget kan arkæologerne se, om der er bevarede spor efter forhistorisk aktivitet.

Forundersøgelsen foregik over en enkelt dag i januar 2015 og afslørede et fundområde med anlæg fra forhistorisk tid. Det drejede sig om et ca 500 kvm stort areal sydøstligst i byggeområdet. Repræsenteret var sporene efter et langhus fra overgangen mellem bronze- og ældre jernalder samt to værkstedshytter fra

jernalderens sene del. Fundene blev indstillet til videre undersøgelser i form af en egentlig arkæologisk udgravning. Denne udgravning blev gennemført i løbet af en dag et par uger efter forundersøgelsen.

De ansvarlige for jordarbejdet, det vil sige bygherre, finansierede jf. Museumsloven forundersøgelsen og den senere udgravning.

Fig. 1. To langovale fyldskifter tiltrak sig størst opmærksomhed ved muldafrømningen. Umiddelbart kunne der være tale om jordfæstegrave. Det skulle senere vise sig at være værkstedshytter fra jernalderen.

Lokalområdet i oldtiden

De udgravede kulturspor knytter sig til det plane Littorinalandskab syd for den fossile ådal, hvorigennem Geråen har sit løb. Ude i arealerne omkring åen, er der gennem tiden pløjet spor efter ertebølletidens fangstpladser op, nemlig i form af skaldynger, knogler og flintredskaber. Der findes her en hel serie af bopladser fra den ældre stenalder, hvor økonomien udgjordes af jagt, fiskeri og indsamling. Pladserne findes i dag i engene lidt fra selve åen. Vandstanden var imidlertid højere i stenalderen, og da lå bopladserne således direkte ved kysten. Man har her i udpræget grad haft fokus på udnyttelse af fjordens ressourcer. En stor del af disse bopladser er bl.a. kendetegnet ved at rumme affaldslag med store mængder østers- og muslingeskaller – restproduktet efter utallige måltider indsamlet i fjorden ud for bopladserne.

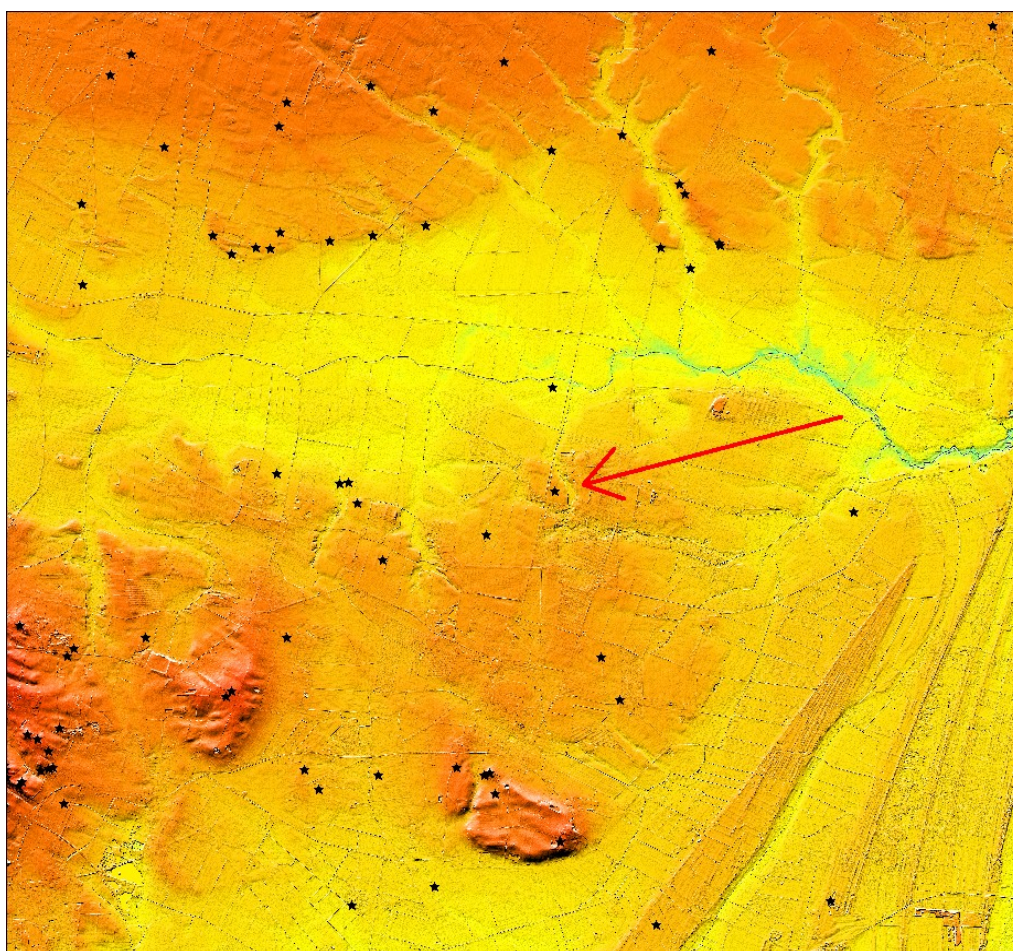

Fig 2 Højdereliefkort med angivelse af fundstedet (rød pil). De sorte stjernemarkeringer er tidligere kendte fund i området ved Geråen nord for Ulsted.

©Geodatastyrelsen

Dokumentationen af jernalderens agersystemer i området er gjort i relativt lave landskabskoter, nemlig 5-10 meter over havet. I oldtiden, hvor arealerne ikke har været drænet, har området givetvis været præget

af at være vandlidende. Måske har disse lavereliggende områder været en slags marginalområder, hvor man søgte ud, når mere velegnede bosætningsområde var optaget. Dog, jordbundsforholdene er sandede, så måske bebyggelserne ikke er anlagt af nød alene. Nærheden til en færdselsåre, nemlig åløbet, samt fiskemuligheden her, har imidlertid været en altafgørende faktor for bosættelsesmønstrene op gennem hele oldtiden.

Undersøgelsens resultater

Ved udgravningen blev der afdækket et godt 500 kvadratmeter stort bopladsområde. Her fandtes blandt andet sporene efter et langhus fra overgangen mellem bronze- og jernalderen, det vil sige ca 500 år f. Kr. og to værkstedshytter, de såkaldte "grubehuse" fra yngre jernalder

Til trods for, at bevaringstilstanden af langhuset var ringe og kun dokumenteret ved nedgravningerne efter de tagbærende stolper, kan man ud fra konstruktion og fund alligevel fortælle, hvor det hører hjemme i tid. Langhuset har været omkring 15-20 meter langt og 5-6 meter bredt. Fra andre egne af landet ved vi, at den slags huse har rummet både stald og beboelse. Spor efter husets ildsted er fra tid til andet bevaret, dog ikke ved denne udgravning. Ildstedet har været beboelsens hjerte. Arealet lige omkring det har fungeret som køkken og dagligstue og ude langs væggene har der formentlig været sovepladser.

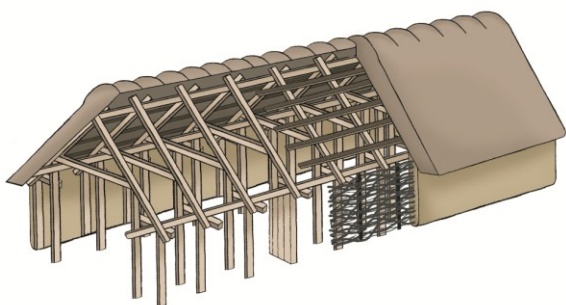

Fig. 3. Treskibet langhus.

Langhuset ved Gettrup har været af den treskibede type. Det vil sige, at huset har været konstrueret med to rækker af kraftige, tagbærende stolper omgivet af en lettere konstrueret vægkonstruktion. Derved opstår der tre aflange rum i huset som benævnes skibe (se fig. 3). Hustypen, der er en videreudvikling af den toskibede konstruktion (med én tagbærende stolperække), kendes fra bronzealderens start til vikingetidens slutning, hvor den afløses af huse med den tagbærende konstruktion i væggen (bindingsværk).

Datidens landsbyer har bestået af få beboelseshuse omgivet af økonomibygninger af forskellig slags. Der ville med stor sandsynlighed kunnet påtræffes spor efter resten af bopladsens huse i de områder øst og syd for det udgravede, der ikke ville blive berørt af staldbyggeriet. Enkeltliggende huse hører til undtagelsen. Oftest findes i forbindelse med bopladsudgravninger hustomter spredt over et større areal. Huse, der har været samtidige eller afløst hinanden over flere generationer. I bronzealderen kunne man ikke imprægnere

træ. Derfor holdt husene ikke så længe – kun ca. 30 år. Herefter måtte man opføre et nyt hus. Ofte flyttede man så lidt væk fra det gamle.

Fig. 4. Kogestensgrube under udgravning. Landmålerstokken er 1,6 meter lang.

Kogestensgrube

Kogestensgruber er jordovne og forekommer tit på bopladser fra oldtiden, især i bronze- og jernalder (1.700 f.kr.-750 e.kr.). I grubens bund ses ofte et sort trækulslag, fra det bål, der har opvarmet et lag af håndstore sten. På stenene har man lagt sin steg. Den har nok været indpakket i blade el. lign. for at beskytte kødet mod den kraftige varme - og ikke mindst den græstørv eller jord, der er brugt til at dække gruben til for at holde på varmen. Efter nogle timer er maden gennemstegt og klar til servering.

Kogestensgruberne kan også være brugt til at markere sit område - eller som en del af religiøse aktiviteter, som de kendes fra bronzealderens lange rækker af kogestensgruber.

I det afdækkede areal forekom enkelte kogestensgruber, hvad der er en hyppig foreteelse på bopladser fra bronze- og jernalderen.

Selve genstandsmaterialet fundet på bopladsen er yderst sparsomt.

Redskaber af træ, skind, strå mm., som har udgjort hovedparten af bronzealderfamiliens udstyr, var for længst rådnet bort, og det eneste der har overlevet til i dag er skår fra kasserede lerkar og rester efter produktionen af flintstenredskaber.

Som nævnt i ved figur 1, var det, der vækkede mest opsigt ved forundersøgelsen de to mørke fyldskifter, der indledningsvis tolkedes som enten grave eller som værkstedshytter, såkaldte *grubehuse* fra jernalder eller vikingetid. Det viste sig at være det sidste. Grubehuse er typiske på lokaliteter fra yngre jernalder og vikingetid, hvor de forekommer i stort tal på de enkelte bopladser. Der er tale om en nedgravet hytte, hvor gulvlaget, der oftest er jordstampet, er gravet ca. en halv meter ned i undergrunden. Taget bæres typisk af to kraftige jordgravede stolper og har været konstrueret som et sadeltag. Fra andre undersøgelser af grubehuse ved man, at de som regel har været forbundet med håndværksaktiviteter - særligt tekstilfremstilling samt smedning, træ- og læderarbejde.

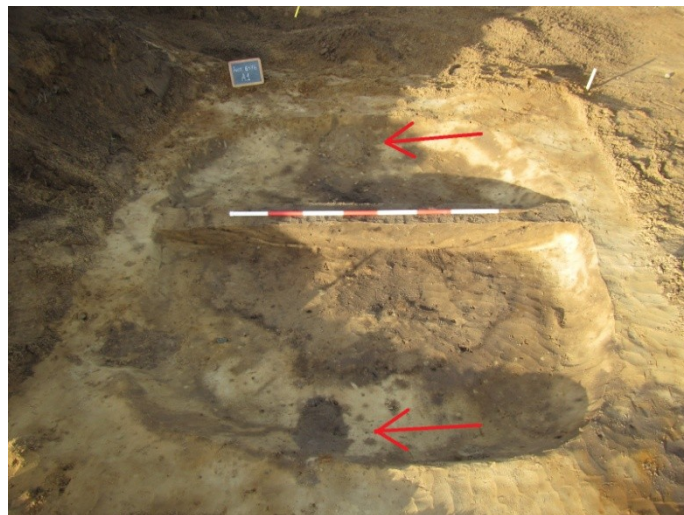

Fig. 5. Et af de to udgravede grubehuse under udgravning. Til venstre som det fremstod, afrenset som en mørkfarvet aftegnning i det lyse undergrundssand. Til højre er opfyldsmaterialet gravet næsten væk og nedgravningerne efter de to stolper, der har båret taget ses som mørke, muldfyldte cirkler, her angivet med pile. Jordvæggen tværs henover anlægget er af udgravningstekniske årsager.

Grubehus, lille, rund eller firkantet bygning, halvt nedgravet i jorden. Grubehuse er fundet ved udgravninger på bopladser fra jernalderen, vikingetiden og middelalderen, ca. 200-1300 e.Kr. De menes anvendt som bl.a. værksteder og vævehytter.

Fig 6. Rekonstruktionsforsøg af en vævehytte.

De grubehuse, der blev undersøgt ved ejendommen Gettrup har været vævehytter. I begge fandtes både hele vævevægte og fragmenter af sådanne. De antages at have været samtidige. Hvad der dog gjorde udgravningen af de to grubehusene særligt interessante var, at der på gulvlaget i den ene blev fundet en velbevaret pladefibula; en oval smykkeplade i gennembrudt arbejde.

Fig 7. Det finebroncesmykke som det blev fundet på bunden af det ene grubehus. Det er ca 5 cm langt.

Fibulaen er fremstillet i fortinnet bronze og har en plan bagside, hvor nålen af jern sad fæstet. Den har fungeret som en sikkerhedsnål, der kunne holde tøjet på plads og samtidig være et smukt smykke. Pladefibler bliver som regel, fundet enkeltvis og må have tilhørt uheldige personer, der har tabt deres dyrebare smykke. Således også denne fra marken ved Gettrup. Fibulaen dateres ud fra ornamentikken til yngre germansk jernalder - omkring slutningen af det 6. århundrede e. Kr. Ornamentikken på fibulaen kaldes for dyrestil, da der typisk gemmer sig et til tider meget snørklet og indviklet dyremotiv.

Fig 7. Fiblen fra udgravningen ved Gettrup. Dette eksemplar rummer to dyr, symmetrisk snoet ind i hinanden. Dyrenes kroppe er sirligt ornamenterede. På udtegningen er øjnene markeret med rød og hovederne er markeret med sort. Ornametikken er typisk for Norden. Stilen startede ca. 500 e. Kr. og udvikledes op gennem vikingetiden. Med tiden blev den mere og mere stiliseret.

Sammenfatning og perspektivering

I modsætning til egne rige på gravhøje, stendysser og jættestuer er der ikke mange synlige vidnedsbyrd om forhistorisk aktivitet, når man færdes i det overvejende flade landskab nord for Ulsted. Ikke desto mindre har området været beboet, givetvis i alle perioder af oldtiden. Før udgravninger ved ejendommen Gettrup havde man fra fossile agersystemer på luftfotos kendskab til, at bønder fra den ældre jernalder har befolket området, ligesom der må have eksisteret en bebyggelse fra vikingetid, idet der i 1863 blev fundet to kvindesmykker på en mark nord for ejendommen Rottrup lidt syd for Gettrup. Med fundet af yngre bronzealders bebyggelse samt perioden før vikingetid, nemlig yngre germansk jernalder, aner man nu konturerne af bebyggelsesmønstrene i området. Af ganske særlig interesse i denne forbindelse er imidlertid tilstedeværelsen af grubehusene, som med fremkomsten af den specielle dyrefibula giver en ret præcis datering i tid. Sammenholdt med vikingetidsfundet få hundredemeter derfra og ikke mindst set i relation til Ulsted, der antages at være en oprindelig vikingetidig bebyggelse samt stednavneendelserne –rup, der indikerer udflytterbebyggelser fra samme periode, vil der herefter blive tildelt egnen en særlig bevågenhed for de, der har yngre jernalder og vikingetids handels- og bopladser som interesseområde.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker over yngre jernalder og vikingetid.

Jensen, J. 2003: Danmarks Oldtid, bind 3. Yngre Jernalder og Vikingetid. *Gyldendal*.

Rørholtvej 59, Hals - Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6476

- Fund & Fortidsminder: Sted nr. 12.06.11. Sb.nr.26.
- Kulturstyrelsen jnr. 2015-7.24.02/NJM-0002
- Bygherre: Klitgaard Agro A/S
- Undersøgt areal: 500 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Lone Andersen.
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg

